

VIII.

PRÁVO NA ŽIVOT V KOMPARATIVNÍM POHLEDU³⁶⁹

Obsah: 1. Globální problémy práva na život, 1.1. Hlad a podvýživa, 1. 2. Nerovnost a priority současného světa, 1.3. Další globální problémy práva na život, 2. Právo na život v moderních demokratických státech, 2.1. Právo na život nenarozeného dítěte, 2.2. Trest smrti, 2.3. Právo důstojně zemřít.

Právo na život je východiskem všech lidských práv. Všechna ostatní lidská práva na něj navazují a bez jeho záruk by ztratila možnost realizace a tedy svůj smysl. Právo na život je základem i pro lidskou důstojnost, která s ním bezprostředně souvisí, a jejíž ochrana by bez existence záruk práva na život bezpředmětná. V pojetí práva na život se zřetelně projevují rozdíly v hodnotách, které jsou v jednotlivých částech světa považovány za prioritní. Zatímco ve vyspělých demokratických státech se ochrana lidských práv soustřeďuje stále více na precizování prostředků ochrany jednotlivce (tento fakt se mimo jiné výrazně projevuje např. v rozvíjení širokého pojetí práva na spravedlivý proces), v tzv. rozvojových částech světa patří mezi základní problémy právo na „holý“ život v podobě zajištění základních životních podmínek.³⁷⁰

1 Globální problémy práva na život

1.1 Hlad a podvýživa

Když Valné shromáždění OSN v roce 1948 přijalo Všeobecnou deklaraci lidských práv, vyhlásilo v ní za nejvyšší cíl vybudování světa, ve kterém lidé, zbavení strachu a nouze, se budou těšit svobodě projevu a přesvědčení.

369 Kapitola vznikla ve spolupráci s prof. D. Císařovou a JUDr. O. Sovovou.

370 K tomuto pojetí viz PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda, c. d.*, s. 474–475, pozn. č. 9.

V článku 3 deklarace stanovila, že každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost. Uznání nezczizitelných práv členů lidské rodiny je dle deklarace základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě. Na začátku roku 2012 generální tajemník OSN Pan Ki-mun v rozhovoru, který poskytl u příležitosti zahájení svého druhého funkčního období, označil jako nejzávažnější problémy planety boj proti chudobě, potravinou krizi, nedostatek vody, globální problémy zdraví, klimatické změny, postavení žen a dívek a vytváření bezpečnějšího světa.³⁷¹ Po 65 letech po přijetí deklarace je stále ohroženo právo na život miliónů lidí na světě.

Jedním z nejvážnějších problémů současného světa je hlad a podvýživa, na jejichž následky umírá více lidí než na AIDS, malárii a tuberkulózu dohromady. V důsledku hladu a chudoby zemře denně 25 tisíc lidí. Pro současný svět je charakteristické, že lidé, kteří nedostatkem netrpí, nevěří, že hlad může být tak zásadní problém a příčinou hromadného umírání. Na tuto skutečnost poukazoval též bývalý výkonný ředitel Světového potravinového programu OSN, James T. Morris, který zdůrazňoval, že lidé na západě nevěří, že hlad je skutečně tak vražedný: „Chronickým hladem trpí 852 milionů lidí, veškerá globální potravinová pomoc ale nedosahuje ani jedné desetiny nákladů na stravování v USA. Většina globální pomoci se navíc soustředí na mimořádné situace, nikoli na plíživý hlad, který ničí životy 400 milionů dětí v chudých zemích bez zájmu televizních kamer.“³⁷²

Za situace, kdy přes 800 miliónů lidí na světě, což je více než celá populace Spojených států, Kanady a Evropské unie dohromady, trpí chronickým hladem, je zajištění práva na život ve smyslu základních existenčních podmínek člověka zcela zásadním problémem. Právo na život enormního počtu lidí je však ohroženo i z dalších příčin. Milióny lidí na světě postrádají přístup k čisté vodě, palivu na přípravu stravy, zdravotním službám a jiným existenčním nutnostem. Mezi další základní problémy patří úmrtnost v důsledku nemoci a nedostatek zdravotních služeb. Každoročně umírá více než půl milionu žen při porodu nebo následkem komplikací během těhotenství, jedenáct milionů dětí ročně se nedožije pátého roku života. Miliony lidí každoročně umírají na nemoci, které jsou léčitelné a kterým by šlo zabránit, pokud by tyto osoby měly přístup ke zdravotní péči. Více než miliarda lidí postrádá přístup k nezavadné čisté vodě. Zhruba 2,4 miliardy lidí postrádají přístup k základní hygieně. Zhruba 860 milionů lidí je negramotných a více než 100 milionů

371 Viz <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1746>.

372 Hlad a podvýživa ve světě v číslech. Informace OSN dostupné na <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/>.

děti na světě nemůže chodit do školy. Na světě je okolo 200 milionů lidí nezaměstnaných a okolo 550 milionů lidí pracuje za méně než jeden dolar denně. Více než třetina rychle rostoucí městské populace rozvojových zemí žije ve slumech.³⁷³

Je těžké obecně vymezit, které podmínky jsou nutné pro zachování práva na život. Mezi tyto elementární existenční potřeby člověka nepochybně patří jídlo a pití, zdravotní péče, a také základní příjem k jejich zajištění. Chudobu, která vede k ohrožení života, nelze posuzovat pouze na základě jednoho měřítko. Člověk ke svému životu potřebuje řadu podmínek, jejichž existence je pro obyvatele vyspělých demokratických států vnímána jako naprostá samozřejmost.

Z jistého kompromisu mezi pojetím základních životních podmínek ve vyspělých státech a tzv. rozvojových státech vychází koncepce Rozvojového programu OSN.³⁷⁴ Tento program hodnotí kvalitu lidského života v širším měřítku, založeném na základě tzv. indexu lidského rozvoje (HDI), který vedle ekonomických hledisek, zahrnuje také řadu sociálních faktorů, jako je např. existence zdravotní péče či přístup ke vzdělání a další. Při nedostatku těchto podmínek se hovoří o tzv. vícerozměrné chudobě.

Podle údajů Rozvojového programu OSN žilo koncem roku 2010 ve vícerozměrné chudobě zhruba 1,7 miliardy lidí ve 109 zemích, což je téměř jedna třetina celkové 5,5 miliardové populace těchto zemí. Vyjdeme-li z kritéria denního příjmu, je jako hranice extrémní chudoby považován příjem menší než 1,25 amerických dolarů na den. S takovým příjmem žije na světě 1,3 miliardy lidí. Mezi nejchudší regiony světa patří státy subsaharské Afriky a jižní Asie. Údaje pocházejí ze Zprávy o lidském rozvoji 2011 (Human Development Report). Podle této zprávy mezi nejchudší státy světa patří Niger, v němž na hranici chudoby žije 92 % obyvatelstva, dále Etiopie a Mali, kde se počet chudých pohybuje okolo 90 %. Nejchudších deset států světa se nachází v subsaharské Africe, avšak celkově je největší počet chudých států v Jižní Asii. Na vrcholu žebříčku lidského rozvoje je Norsko, Austrálie, Nizozemsko, Spojené státy americké a Nový Zéland. Pro srovnání – Česká republika je podle zprávy z roku 2011 na 27 místě, o jedno místo před Velkou Británií.

373 Údaje pocházejí z informací OSN: Ekonomický a sociální rozvoj: ekonomický rozvoj, dostupné <http://www.osn.cz/ekonomicky-a-socialni-rozvoj/?kap=75>, a ze Zprávy rozvojových cílech tisíciletí 2011 (Millennium Development Goals Report 2011). Zpráva je k dispozici ke stažení na webových stránkách OSN: [http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2011/11-31339%20\(E\)%20MDG%20Report%202011_Book%20LR.pdf](http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2011/11-31339%20(E)%20MDG%20Report%202011_Book%20LR.pdf).

374 Viz <http://www.osn.cz/system-osn/programy-a-dalsi-organy-osn/?i=99>.

Tyto údaje je však třeba hodnotit v kontextu jednotlivých ukazatelů, které se ve zprávě hodnotí. Zprávy hodnotí kvalitu života v jednotlivých státech na základě indexu lidského rozvoje (HDI), který v sobě zahrnuje také index vícerozměrné chudoby (MPI) a index rodové nerovnoměrnosti (GII). Vychází ze přitom z celé řady oblastí (od existence základních životních podmínek po zdravotní péči a vzdělání, včetně kritéria nerovnosti obyvatel), jejichž měřitelnost a kombinování je ovšem relativní.³⁷⁵

Ohrožení práva na život v důsledku extrémní chudoby a hladu a absence dalších životních podmínek patří mezi základní globální problémy lidských práv. Organizace spojených národů zařadila snížení extrémního hladu a chudoby na první místo mezi tzv. rozvojové cíle tisíciletí, k jejichž splnění se zavázalo všech 191 členských států OSN na tzv. Summitu tisíciletí, konaném na podzim roku 2000. Mezi další hlavní rozvojové cíle tisíciletí patří zastavení šíření infekčních nemocí, snížení dětské úmrtnosti, zlepšení zdravotní péče o matky, zpřístupnění základního všeobecného vzdělání pro všechny, prosazování rovnosti pohlaví a posílení postavení žen, dosažení trvale udržitelného rozvoje a vytvoření globálního partnerství pro rozvoj.³⁷⁶

1.2 Nerovnost a priority současného světa

Globální problémy hladu a chudoby jsou provázeny fenoménem současné civilizace, kterým je proměna moderní demokracie, založené na obecné odpovědnosti jednotlivců, v systém, sloužící především k uspokojování individuálních zájmů. Tento fenomén se projevuje jak uvnitř jednotlivých států, tak i v rámci mezinárodního společenství.

Pro vývoj globálního problému extrémního hladu a chudoby je charakteristická prohlubující se nerovnost v jednotlivých částech světa. Intenzivní hospodářský pokrok a technologický rozvoj, ke kterému dochází v posledních desetiletích, je nerovnoměrný a dochází k rozevírání pomyslných nůžek současné civilizace. Právě na tuto polaritu naráží úsilí OSN při omezování hladu a chudoby. Nerovnováha ekonomická je úzce spojena s nerovnováhou sociální a s politickou nestabilitou v jednotlivých částech světa. OSN považuje

375 Údaje ze Zprávy o lidském rozvoji 2011 (Human Development Report). Zpráva je dostupná na <http://hdr.undp.org/en/>. Tyto zprávy každoročně (již 21 let) vydává Rozvojový program OSN (UNDP) a všechny jsou dostupné na webových stránkách OSN: <http://www.osn.cz>.

376 Seznam rozvojových cílů tisíciletí OSN je dostupný na <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zaber/?i=205>.

je za stěžejní princip své činnosti přesvědčení, že hospodářský rozvoj ve všech zemích světa je nejjistější zárukou politické, ekonomické a sociální stability. Po více než dvou desetiletích od konce studené války je zřejmé, že nástup globálního trhu a rozvoj technologické civilizace nejen, že dlouhodobé problémy neřeší, ale v řadě ohledů prohlubují. Tento fakt dokládá bilance OSN nad výsledky dosaženými ve snaze omezit extrémní chudobu. Přes určitý pokrok v některých oblastech (např. v oblasti vzdělávání v afrických státech, snížení úmrtnosti dětí či snížení rizika některých nakažlivých chorob) zcela zásadním problémem zůstává extrémní nerovnost tohoto pokroku. Mnohé země se propadají do stále větší chudoby a stále více lidí zůstává v podmínkách bídy. Hloubka propasti mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi se zvětšuje: nejhudších 40 % světové populace, tj. 2,5 miliardy lidí, žije s příjmem menším než 2 dolary denně, což se rovná pouhým pěti procentům globálního příjmu.³⁷⁷ Prohlubují se jak rozdíly mezi jednotlivými státy, tak i mezi obyvatelstvem: pokrok se vyhýbá těm, kteří jsou na tom nejhůře. Nejmenšího pokroku v možnosti na přežití dosahují ovšem nejen ti obyvatelé, kteří jsou na tom v hospodářském žebříčku nejnižší, ale také ti, kteří jsou znevýhodňováni jiným způsobem, z důvodu pohlaví, věku, zdravotního postižení nebo národnosti. Nejvíce zranitelní zůstávají na okraji.

Zprávy OSN zdůrazňují, že samotný ekonomický pokrok, pokud není doprovázen programy redukce chudoby, může mít ve svém důsledku na chudobu obyvatel jen malý dopad. Nezbytné je vytvářet podmínky pro chudé obyvatelé k tomu, aby mohli lépe participovat na příjmech svých států.³⁷⁸

Přístup států při řešení globálních problémů je ambivalentní. Masivní utrpení chudých světa, způsobené hladem, nedostatkem pitné vody či nemocemi, by mohlo být totiž odstraněno na základě minimální pomoci států. Podle závěrů ekonomů OSN by nejhorší aspekty chudoby mohly být omezeny, či dokonce odstraněny za méně než jedno procento ročního příjmu nejvyspělejších států. V takové situaci již nejde o otázku, zda si takovou pomoc mohou vyspělé státy dovolit, ale zda zmírnění chudoby je jejich skutečným cílem. Vzhledem k tomu, že na plnění tohoto cíle se zavázaly všechny členské státy OSN, jde tedy v podstatě o to, jak přimět státy, aby svým dlouhodobě deklarovaným slibům dostály. Spolupracovníci Kofi Annana v této souvislosti uvedli: „Ne jednou, ale nejméně čtyřikrát v posledních třech letech vyspělé

377 Zpráva o rozvojových cílech z roku 2011, prezentovaná generálním tajemníkem OSN Pan Ki-munem, viz <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1698>.

378 Srov. např. Zprávu o lidském rozvoji 2005, dostupnou na <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1089>.

a rozvojové země slavnostně přislíbily, že budou aktivně pracovat na odstranění světové chudoby. Největším problémem ekonomického rozvoje ovšem není otázka jak zmírnit chudobu a utrpení, ale jak přinutit vyspělé i rozvojové státy, aby dostály svým opakovaným slibům.³⁷⁹

1.3 Další globální problémy práva na život

Milióny lidí jsou dále ohroženy na právu na život v důsledku ozbrojených konfliktů a přírodních pohrom, přičemž naprostá většina obětí (98,2 %) pochází z rozvojových zemí.³⁸⁰ Tato souvislost se projevuje v řadě dalších situací, které představují ohrožení práva na život, zejména v uprchlictví, resp. v nuceném vysídlení.

Od roku 1950, kdy vznikl Úřad OSN pro uprchlíky, došlo v oblasti uprchlictví ke značným změnám. V době svého vzniku Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR) zaznamenalo zhruba 2 milióny evropských uprchlíků, kteří prchali ze svých domovů v důsledku událostí druhé světové války. V současné době dosahují počty uprchlíků desítek milionů osob z celého světa, především z rozvojových států, přičemž příčin uprchlictví s vývojem neustále přibývá. Uprchlíci dnes patří do veliké skupiny tzv. nuceně vysídlených osob, přičemž za příčinu nuceného vysídlení je považována jak skutečnost, že lidé nedobrovolně opouští svůj domov v důsledku ozbrojeného konfliktu či pronásledování, tak také v důsledku extrémního hladu a chudoby či přírodních pohrom.³⁸¹ Tyto příčiny jsou stále více vzájemně provázány. Podle údajů UNHCR se v současné době na světě pohybuje okolo 44 milionů vysídlených osob. Výrazným charakteristickým rysem současného uprchlictví je fakt, že naprostou většinu uprchlíků hostí nejchudší státy – plně čtyři pětiny všech uprchlíků světa hostí rozvojové země, zatímco ve vyspělých státech narůstají protiuprchlické nálady a nachází zde útočiště jen výrazně menší počet uprchlíků. Pro srovnání lze uvést, že v Pákistánu, kde se nachází největší populace uprchlíků, je zhruba 1,9 milionu uprchlíků. V Německu pak necelých 600 000 uprchlíků.³⁸²

379 SACHS, D. J. / FUKUDA-PARR, S. Kdybychom opravdu chtěli, mohli bychom odstranit světovou chudobu. In: <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=908>.

380 Zpráva Rozvojového programu OSN (UNDP) dostupná na <http://www.osn.cz/humanitarni-otazky/>.

381 Toto pojetí vychází z koncepce UHNCR, viz např. <http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/news/2011/i-jediny-uprchlik-bez-nadeje-je-prilis.html>.

382 V Pákistánu je také největší dopad uprchlictví na ekonomiku, neboť zde připadá 710

Znepokojivým faktem je také to, že miliony lidí se v situaci uprchlíků nacházejí dlouhodobě, tedy pět a více let. V roce 2010 se v této situaci ocitlo okolo 7 milionů osob, což je nejvíce za poslední desetiletí. Vysoký komisař OSN pro uprchlíky tuto skutečnosti považuje za selhání světa, neboť tyto osoby jsou ponechány v situaci, kdy musí bez vidiny konce čekat, zda selepší nestabilní podmínky v jejich vlasti a nemohou vést normální život. Apeluje především na větší účast na ochraně uprchlíků ze strany vyspělých států a na riziko jejich opatrného postojů, který vede k dalšímu rozdělování světa a vytváření hlubší nerovnováhy.³⁸³

Napětí, způsobené uvedenými problémy, se zesiluje tím, že uprchlíci v důsledku své situace zažívají různé formy zneužívání, jako např. znásilnění, uvěznění, zadržení, mučení nebo diskriminace v zemích, do kterých se na útěku dostali.³⁸⁴

Mezi další globální problémy spojené s ochranou práva na život patří mučení, obchod s dětmi a ženami, náboženská netolerance, rasismus, postavení migrujících dělníků, práva domorodého obyvatelstva či případy nedobrovolného zmizení osob.

2 Právo na život v moderních demokratických státech

Nerovnoměrnost vývoje a rozdíl v hodnotách a prioritách se projevují i v odlišném pojetí problematiky práva na život v jednotlivých částech světa. Zatímco většina populace chudých rozvojových zemí zápasí s problémy zajištění základních existenčních podmínek práva na život, ve vyspělých demokratických státech na evropském kontinentě a v severní Americe se řeší jiné aspekty práva na život.

Pro ochranu lidských práv v moderních demokratických státech je v současné době typické, že pojetí práva na život se soustřeďuje na precizování prostředků ochrany jednotlivce a jeho rozvoje. Záruky práva na život jsou charakterizovány především prostřednictvím vymezování a vytváření dalších

uprchlíků na každý dolar HDP na obyvatele, zatímco v německu připadá na každý dolar HDP 17 uprchlíků. Srov. Zprávu UNHCR Globální trendy 2010, dostupná na <http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/news/2011/i-jediny-uprchlik-bez-nadeje-je-prilis.html>.

383 ANTÓNIO GUTERRES, na <http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/news/2011/i-jediny-uprchlik-bez-nadeje-je-prilis.html>.

384 Srov. <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=543>.

procesních i materiálních garancí a limitů a jeho realizace je spojována s jinými lidskými právy. Nejužší je jeho souvislost s ochranou lidské důstojnosti.

Pro evropské pojetí je typické též spojení práva na život s právy sociálními. Záruky práva na život se soustředí již nikoli pouze na zajištění existenčních podmínek, ale zároveň na zajištění jisté kvality úrovně života a postavení člověka ve společnosti. Nové pojetí a otevření dalších oblastí vztahujících se k ochraně práva na život přináší také lékařský vývoj a problematika tzv. biomedicíny a otázek právní regulace ochrany lidského genomu, vědeckého výzkumu na člověku, ochrana embryí, odběr orgánů a tkání či zákaz klonování.³⁸⁵ Spojení práva na život s lidskou důstojností a ochranou nedotknutelnosti lidské osoby v oblasti biologie a lékařství přináší též Listina základních práv EU.³⁸⁶

Ve Spojených státech amerických je právo na život spojováno nejčastěji s otázkou ochrany individuálních svobod a autonomie jednotlivce.

Obecně lze říci, že v centru zájmu evropské a severoamerické právní vědy a judikatury týkající se práva na život jsou již dlouhodobě zejména otázky začátku a konce lidského života a s nimi související problematika ukončení těhotenství, vymezení podmínek omezení zákazu zbavení života, trestu smrti, problematika euthanasie, resp. obecněji svobody rozhodnutí o ukončení života. Ve všech těchto oblastech se právo na život střetává s jinými základními právy, a při řešení tohoto střetu má zásadní význam judikatura ústavních, případně mezinárodních soudů.³⁸⁷ Právě způsob řešení těchto otázek v jednotlivých státech ukazuje na různý přístup k ochraně práva na život a k významu povinnosti státu chránit lidský život.

2.1 Právo na život nenarozeného dítěte

Výrazně se uvedený střet základních práv projevuje v problematice právní úpravy ukončení těhotenství. Právo na život nenarozeného dítěte se zde střetává s právem matky na soukromí ve smyslu svobody rozhodnout o svém

385 Úpravu těchto otázek obsahuje především Úmluva o lidských právech a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, č. 96/2001 Sb., která byla přijata Radou Evropy v roce 1997.

386 K obsahu a charakteru Listiny základních práv EU viz podrobněji PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda*. II. díl., c. d., s. 469–474.

387 Viz např. *Human Rights Handbooks* Strasbourg: Directorate General of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg Cedex. Právu na život je věnován svazek 8; KORFF, D. *The Right to Life, A guide to the implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights*, z roku 2006.

životě. Z hlediska role státu zde vůči sobě stojí povinnost státu chránit lidský život a povinnost státu respektovat soukromí a individuální svobodu matky. Dva rozdílné póly v postoji k těmto otázkám představuje přístup německého Spolkového ústavního soudu na straně jedné a Nejvyššího soudu USA na straně druhé. Spolkový soud ve svém rozhodnutí z roku 1975 (tzv. první potratová kauza) týkajících se práva matky na ukončení těhotenství a ochrany života nenarozeného dítěte zdůraznil ústavní požadavek na ochraně života.³⁸⁸ V této kauze spolkový soud spojil ochranu života nenarozeného dítěte s lidskou důstojností a konstatoval, že vyvíjející se plod požívá ochrany lidské důstojnosti dle čl. 1 Základního zákona. Německý spolkový soud tak odmítl spojení lidské důstojnosti pouze s těmi subjekty, které jsou schopné činit autonomní rozhodnutí.³⁸⁹ Tento závěr spolkového soudu byl potvrzen i v tzv. druhé potratové kauze z roku 1993, v níž soud uznal povinnost státu k ochraně života nenarozeného dítěte prostřednictvím právní regulace ukončení těhotenství.³⁹⁰ Ve prospěch práva nenarozeného dítěte se ve svém rozhodnutí postavil také např. polský Ústavní tribunál v rozhodnutí z roku 1997. V zákoně upravené možnosti ukončit těhotenství na základě sociální situace matky spatřil rozpor s právem nenarozeného dítěte.³⁹¹

Na straně druhé ovšem ani v Polsku, ani v jiných evropských státech není ochrana života nenarozeného dítěte spojována s lidskou důstojností tak, jako je tomu v rozhodnutí německého Spolkového soudu.³⁹² Přispívá k tomu i nerozhodný postoj Evropského soudu pro lidská práva v otázce, zda lidský plod požívá lidské důstojnosti či nikoli. V rozhodnutí ESLP *Tysiac v. Poland* z roku 2007 bylo spojení ochrany lidské důstojnosti s ochranou nenarozeného života vyjádřeno v disentu soudce Borrega, nikoli však ve většinovém rozhodnutí soudu.³⁹³

Ze specifických východisek rozhodování mezi ochranou nenarozeného života a právem matky rozhodnout se o ukončení těhotenství vychází závěry

388 Schwangerschaftsabbruch I., Rozhodnutí z 25. 2. 1975, 1 BvF 1, 2, 3, 4, 5, 6/74; BVerfGE 39, 1 ff. (1975).

389 K výkladu této kauzy viz např. McCrudden, CH. Human Dignity nad Judicial Interpretation of Human Rights, *European Journal of International Law*, č. 19 (4)/2008, s. 655–724.

390 Schwangerschaftsabbruch II., Rozhodnutí z 28. 5. 1993, 2 BvF 2/90; 4, 5/92; BVerfGE 88, 203 (1993).

391 Rozhodnutí Ústavního Tribunálu Polské republiky K 26/96 z 28. 5. 1997.

392 K diskusím k těmto otázkám v domácí odborné literatuře viz např. CÍSAŘOVÁ, D. Iura movie curia (Několik poznámek k článku A. Dolenského Momentum partus), *Trestní právo* č. 5/1998; DOLENSKÝ, A. Momentum partus. *Trestní právo* č. 3/1998.

393 45 EHRR (2007) 42. Disent soudce Borrega viz odst. 15 tohoto rozhodnutí.